

Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie

Po nich dziedziczymy

The background is a solid teal color. In the lower half, there is a complex abstract graphic composed of several overlapping circles and shapes in various colors: light blue, orange, red, light purple, and dark blue. A prominent orange cone-like shape points upwards from the bottom center towards the text.

Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie

Po nich dziedziczymy

Materiały opracowane z okazji obchodów
Zachodniopomorskich Dni Dziedzictwa 2022

Szczecin 2023

Redaktor naczelny
Maria Witek
Redaktor prowadzący
Anna Bartczak

Projekt okładki, projekt graficzny i skład
Monika Jagielska

© Copyright by Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie i autorzy

ISBN 978-933448-8-8

Wydawca
Biuro Dokumentacji Zabytków
70-506 Szczecin, Ul. Teofila Starzyńskiego 3-4
www.bdz.szczecin.pl



**BIURO
DOKUMENTACJI
ZABYTEKÓW
W SZCZECINIE**



Instytucja Kultury
Samorządu Województwa
Zachodniopomorskiego

Spis treści

Od redakcji	5
JANINA KOCHANOWSKA	
Pomorska scheda księżnej Anastazji Mieszkówny	7
SYLWIA WESOŁOWSKA	
Humboldtowie i ich pomorskie koneksje	25
DARIUSZ KACPRZAK	
<i>Nos Graeci, nos Romani, nos Pomerani</i> : dziedzictwo starożytności – dziedzictwo początku XX wieku. Szczecińska kolekcja antyczna Heinricha Dohrna	49
ANDRZEJ WOJCIECH FELIŃSKI	
Stoewer – dwa pokolenia start-upowców	73
ALICJA CYKALEWICZ-TYMBARSKA	
Grzechy młodości? Walter Gropius i wilhelmiński modernizm na Pomorzu Zachodnim	89
MARTA EWA KURZYŃSKA	
Podwaliny w ochronie przyrody Pomorza Zachodniego, czyli rzecz o rewolucjonistach natury	113
ANNA LEW-MACHNIAK	
Janina Szczerska – pionierka szczecińskiej oświaty	143
KATARZYNA ZWIERZEWICZ	
Czesław Piskorski – dziennikarz, pisarz i wydawca, pionier polskiego krajoznawstwa na Pomorzu Zachodnim	153
KRZYSZTOF KOWALSKI, WOJCIECH FILIPOWIAK	
Profesor Władysław Filipowiak (1926–2014). Kształtowanie tożsamości regionalnej Pomorza Zachodniego	169
ALEKSANDRA HAMBERG-FEDEROWICZ	
Mirosław Hamberg. Inżynier wszechstronny, nauczyciel wielu	185

Krzysztof Kowalski

Muzeum Narodowe w Szczecinie

Wojciech Filipowiak

Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk

Profesor Władysław Filipowiak (1926–2014). Kształtowanie tożsamości regionalnej Pomorza Zachodniego

Profesor Władysław Filipowiak należy do grona najwybitniejszych i najszerzej znanych osobowości wśród ludzi nauki i kultury związanych z regionem zachodniopomorskim w 2. połowie XX wieku. Szerokie spektrum jego zajęć zawodowych obejmujących takie dziedziny jak archeologia, mediewistyka, muzealnictwo, afrykanistyka, konserwatorstwo¹ czy dydaktyka akademicka, bezsprzecznie pozwala określić go mianem człowieka renesansu. Pasja i energia towarzyszące rozległej wiedzy sprawiały, że potrafił sprostać wielu symultanicznie wykonywanym zadaniom oraz różnym funkcjom pełnionym w trakcie, obejmującej pięć dekad aktywności.

Władysław Filipowiak urodził się bowiem 29 kwietnia 1926 r. na Śląsku Cieszyńskim², w miejscowości Kaczyce (aktualnie gm. Zebrzydowice, pow. cieszyński, woj. śląskie), gdzie zamieszkali jego rodzice – Adam i Maria (z domu Morawska) – wywodzący się z rejonu Krotoszyna w południowej Wielkopolsce.

¹ Prof. W. Filipowiak jest autorem niemal 300 publikacji z zakresu archeologii oraz muzealnictwa dotyczących obszaru Pomorza Zachodniego, strefy nadbałtyckiej oraz Afryki Zachodniej, a także redaktorem publikacji zwartych wydawanych przez Muzeum Narodowe w Szczecinie w latach 1955–2000 i czterdziestu sześciu tomów Rocznika Naukowego „Materiały Zachodniopomorskie”.

² Informacje biograficzne i działalność W. Filipowiaka została opracowana w głównej mierze na podstawie publikacji K. Kowalski, *Władysław Filipowiak*, http://pomeranica.pl/wiki/W%C5%82adys%C5%82aw_Filipowiak, dostęp – 20.08.2022, K. Kowalski i K. Milewskiej, *Nauczyciel wielowymiarowy. Życie i dorobek naukowy Władysława Filipowiaka (1926–2014)*, „Refleksje” 2019, nr 2, s. 96–99, E. Wilgocki, *Profesor Władysław Filipowiak*, w: *Instantia est mater doctrinae. Księga jubileuszowa prof. dr. hab. Władysława Filipowiaka*, red. E. Wilgocki, M. Dworaczyk, K. Kowalski, A. Porzeziński, S. Słowiński, Szczecin 2001, s. 7–10, a także innych artykułów zamieszczonych we wspomnianej publikacji jubileuszowej oraz szeregu innych przywołanych niżej tekstów.



Zdjęcie rodzinne z grudnia 1926 lub stycznia 1927 r. Władysław Filipowiak w wieku 8 miesięcy wraz z siostrą Wandą oraz rodzicami: Adamem i Marią. Z archiwum rodziny Filipowiaków

Jego ojciec rozpoczął w 1923 r. służbę w miejscowej (Kaczyce Dolne) placówce Straży Celnej (później Straży Granicznej)³. We wrześniu 1939 r., przemieszczając się na zgrupowanie w Centralnej Szkole Straży Granicznej w Rawie Ruskiej, dostał się do niewoli radzieckiej. W 1941 r. zgłosił się do organizowanych Polskich Sił Zbrojnych. Choroba nie pozwoliła mu wyruszyć w 1942 r. wraz z armią do Iraku. Wywieziony do Kazachstanu, w 1943 r.

³ Informacje biograficzne na temat A. Filipowiaka pochodzą z opracowania M. Filipowiaka, *Adam Filipowiak*, <https://muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/formacje-ochrony-granic/biografie/1918-1939/kadra/d-f/adam-filipowiak/9509,Adam-Filipowiak.html?search=80818805462>, dostęp – 20.08.2022.

ponownie wstąpił do formowanych oddziałów polskich. Wraz z 6 Pułkiem Piechoty II Dywizji 1 Armii Wojska Polskiego przebył cały szlak bojowy aż nad Łabę, biorąc udział w forsowaniu Odry na wysokości Siekierek.

Szkołę powszechną Władysław Filipowiak ukończył w Cieszynie. Jako nastolatek był zmuszony podjąć pracę, lecz jednocześnie nie zrezygnował z kontynuacji nauki. Najpierw terminował u piekarza, a w 1942 r. zatrudnił się jako robotnik w kopalni węgla w Zagłębiu Karwińskim. W sierpniu 1945 r., po powrocie ojca, wraz z rodziną zamieszkał w Cieszynie. Maturę zdał w 1947 r., w tamtejszym Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika.



W klasie licealnej, Cieszyn, czerwiec 1946 r. Władysław Filipowiak w ostatnim rzędzie, piąty od lewej. Z archiwum rodziny Filipowiaków

Zaangażowany w kampanię o przynależność Zaolzia do Polski, w obawie przed represjami zdecydował się wyemigrować ze Śląska Cieszyńskiego. Choć swoją przyszłość związał z innym regionem, wracał w rodzinne strony nie tylko z uwagi na bliskich, lecz także zainteresowanie historią i teraźniejszością ziemi cieszyńskiej. W roku 1951 wziął nawet udział w badaniach prowadzonych na Górze Zamkowej w Cieszynie, w trakcie których wyjechał na własny ślub⁴.

⁴ P. Jasienica, *Świt słowiańskiego jutra*, Warszawa 1954, s. 177–191.



Na wykopaliskach w Cieszynie. W tle rotunda romańska p.w. św. Mikołaja, upamiętniona na banknocie dwudziestozłotowym, 1952 r. Z archiwum rodziny Filipowiaków



Ślub Wandy Starzykównej i Władysława Filipowiaka – 29 kwietnia i 28 września 1951 r.
– cywilny i kościelny w dniach ich urodzin. Z archiwum rodziny Filipowiaków

O jego rodowodzie pamiętano również na Śląsku Cieszyńskim, czego dowodem może być choćby zamieszczenie w lokalnej prasie notki dotyczącej badań „Cieszyniaka” prowadzonych w Afryce Zachodniej⁵.

W 1947 r. Władysław Filipowiak, kierując się względami własnego bezpieczeństwa, postanowił kontynuować naukę w Szczecinie. Podjął studia ekonomiczne na Akademii Handlowej (od 1950 r. Wyższa Szkoła Ekonomiczna), otwartym niedawno oddziale Akademii Handlowej w Poznaniu, na kierunku handel zagraniczny.



Władysław Filipowiak jako student Akademii Handlowej w Szczecinie. Lata 1947–1950.
Z archiwum rodziny Filipowiaków

⁵ NN, *Cieszyniak badaczem kultur afrykańskich*, „Zwrot. Miesięcznik społeczno-kulturalny” 1966, nr 3 (196), , s. 12, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/131551/edition/123612/content>, dostęp – 20.08.2022.

Ukończył go w 1950 r. Od tego czasu jego życie na stałe było związane z Pomorzem Zachodnim. Tutaj, na bazie młodzieńczej fascynacji opracowaniami i powieściami historycznymi, rozwinęło się w nim zamiłowanie do studiowania dziejów Słowiańszczyzny. Szukając zajęcia zarobkowego w trakcie studiów ekonomicznych Władysław Filipowiak zatrudnił się przy badaniach archeologicznych podjętych w 1947 r. na Wzgórzu Zamkowym w Szczecinie. Wykopalskimi tymi kierował Tadeusz Wieczorowski, delegat Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, a jednocześnie pierwszy kustosz zbiorów prehistorycznych Muzeum Miejskiego w Szczecinie (później Muzeum Pomorza Zachodniego), uczeń prof. Józefa Kostrzewskiego na uczelni poznańskiej, którą ukończył przed wybuchem II wojny światowej⁶. Udział w tychże wykopalskach był dla Władysława Filipowiaka bodźcem do podjęcia decyzji o rezygnacji z kształcenia się w zakresie handlu zagranicznego i związania swojej przyszłości zawodowej z archeologią. W 1949 r. udał się do Poznania, do prof. Kostrzewskiego. Za jego radą ukończył jednak podjęty wcześniej kierunek nauki. Wrócił w 1950 r. i został przyjęty na studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Poznańskiego (obecnie Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) w zakresie prehistorii, etnologii z etnografią i antropologią. Sfinalizował je w 1953 r. obroną rozprawy magisterskiej *Wolin-Przedmieście. Wyniki badań ratunkowych w 1952 roku*.

Przyszły promotor – prof. Kostrzewski, wiedząc, że nowy student zna język czeski, namówił go do przetłumaczenia kilku artykułów wydrukowanych w poważanym czeskim periodyku specjalistycznym „Archeologické rozhledy”. Te przekłady zamieszczono w 1951 r. w czasopiśmie „Z otchłani wieków”⁷. W latach 1952–1953 ukazały się także pierwsze własne publikacje Władysława Filipowiaka prezentujące odkrycia z terenu Pomorza Zachodniego i Kujaw⁸.

Jeszcze w trakcie studiów – od 1951 r. – rozpoczął pracę w muzealnictwie. Przez krótki okres był zatrudniony w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu. Następnie trafił do Muzeum Pomorza Zachodniego w Szczecinie, a w 1955 r. objął stanowisko dyrektora tej placówki, które piastował do

⁶ A.B. Kowalska, *Tadeusz Wieczorowski*, http://pomeranica.pl/wiki/Tadeusz_Wieczorowski, dostęp – 20.08.2022.

⁷ Zob.: L. Zajdel-Szczyrska, M.D. Wołagiewicz, *Wykaz publikacji bibliograficznych prof. dr. hab. Władysława Filipowiaka*, w: *Instantia...*, s. 11.

⁸ L. Zajdel-Szczyrska, M.D. Wołagiewicz, *Wykaz publikacji...*, s. 11.

momentu przejścia na emeryturę w 2000 r.⁹ Muzeum Pomorza Zachodniego zajmowało w początkach jego pracy dwa gmachy przedwojennych muzeów szczecińskich: Muzeum Miejskiego (Stadtmuseum Stettin) w budynku na Wałach Chrobrego i Pomorskiego Muzeum Krajowego (Pommersches Landesmuseum) w dawnej siedzibie Ziemstwa Pomorskiego. W ciągu kolejnych lat oba budynki wyremontowano, a instytucja uzyskała kolejne siedziby, w których utworzono Muzeum Historii Szczecina – w ratuszu staromiejskim oraz Galerię Sztuki Współczesnej – w dawnej siedzibie komendantury garnizonu twierdzy szczecińskiej, która po odbudowie w latach 60. i 70. XX w. uzyskała nazwę Pałac pod Głowami. Została także stworzona infrastruktura pracowni konserwatorskich oraz Skansen Morski na tyłach gmachu przy Wałach Chrobrego. Jednocześnie poszerzył się zakres działalności merytorycznej instytucji o nowe działy i kolekcje oraz rozwinęła się muzealna działalność edukacyjna. Od 1970 r. znaczenie placówki zostało podniesione do rangi Muzeum Narodowego, choć trzon zbiorów zachował charakter regionalny.



Władysław Filipowiak i Władysław Garczyński (poza zdjęciem) remontowali pomieszczenia budynku Stacji Archeologicznej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Wolinie przy ul. Zamkowej 16. Jest to jedna z najstarszych placówek badawczych powstałych na Pomorzu Zachodnim po 1945 r., która (obecnie jako Pracownia Archeologiczna przy Ośrodku Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich IAE PAN) działa nieprzerwanie w tym samym miejscu. Lata 1952–1954. Z archiwum rodziny Filipowiaków

⁹ Szerzej na temat działalności W. Filipowiaka w szczecińskiej placówce muzealnej zob.: B. Kosińska, *Szczecińskie muzeum pod dyktando Władysława Filipowiaka*, w: *Instantia...*, s. 457–469 i M. Konopka, *Kreator muzeum*, w: *Instantia...*, s. 450–451.

Władysław Filipowiak inicjował liczne wykopaliska oraz badania archeologiczne i etnograficzne na Pomorzu Zachodnim, w których uczestniczyli jego współpracownicy. Część z tych badań, jak choćby wykopaliska w Kamieniu Pomorskim, Cedyni i Stargardzie, była ściśle związana z jego zainteresowaniami naukowymi. Szczególne znaczenie w zakresie wczesnośredniowiecznych ośrodków u ujścia Odry miały jednak wykopaliska podjęte w Wolinie już u progu pracy zawodowej.

Istotnym elementem rozwoju zasobów i znaczenia szczecińskiego środowiska naukowego i muzealnego były badania w Afryce Zachodniej rozpoczęte w 1962 r. z inicjatywy Witolda Małeckiego, ówczesnego dyrektora Polskiej Żeglugi Morskiej, po uruchomieniu stałych połączeń żeglugowych z tą częścią kontynentu afrykańskiego¹⁰. Misje archeologiczne w Gwinei, podjęte po wyprawach rozpoznawczych, którymi Władysław Filipowiak kierował osobiście (1964–65, 1967–68, 1973–74) lub uczestniczył w ich przygotowaniach do 1978 r., doprowadziły do odkrycia ośrodka stołecznego średniowiecznego państwa Mali, a opracowanie wyników poszukiwań i badań stało się podstawą jego dysertacji doktorskiej (1967) oraz rozprawy habilitacyjnej (1977).



Na równinie w okolicy Niani (Gwinea) w roku 1968. Z archiwum rodziny Filipowiaków

¹⁰ Na temat badań prof. Filipowiaka i jego współpracowników w Afryce Zachodniej zob.: B. Szerniewicz, *Z Dyrektorem Filipowiakiem w Conakry i Niani*, w: *Instantia...*, s. 481–485; J. Łapott, *In memoriam Profesor Władysław Filipowiak (1926–2014). Słowo o historii szczecińskiej afrykanistyki*, „Afryka” 2014, nr 39, s. 9–17.

Zaowocowały one także badaniami etnologicznymi w Afryce oraz utworzeniem Działu Kultur Pozaeuropejskich, dysponującego m.in. bogatymi zbiorami sztuki afrykańskiej, a także gromadzeniem muzealiów z innych rejonów świata. Władysław Filipowiak w 2001 r. jeszcze raz pojechał do Afryki, gdzie przebywał na kongresie w Bamako na zaproszenie prezydenta Mali profesora Alpha Oumar Konaré, który w trakcie studiów doktoranckich w Polsce uczestniczył w badaniach w Wolinie, a w 1999 r., w trakcie roboczej wizyty w Polsce odwiedził także Muzeum Narodowe w Szczecinie.

W latach 60. XX w. muzeum szczecińskie, jako jedna z pierwszych instytucji kultury w powojennej Polsce, nawiązało współpracę międzynarodową, szczególnie z krajami położonymi w rejonie Bałtyku, a dyrektor Filipowiak został uczestnikiem kongresów Międzynarodowej Rady Muzeów (International Council of Museums – ICOM), sympozjów i międzynarodowych konferencji.

Przez wiele lat zabiegał o zwrot do Szczecina dóbr kultury ewakuowanych w czasie wojny i wywiezionych po jej zakończeniu. Dzięki jego staraniom, już na przełomie lat 50. i 60. XX w. wróciły z ZSRR m.in. rzeźby średnio-wieczne i kolekcja rysunków braci Tiepolo. W 1969 r. sukcesem zakończył starania o przekazanie do zbiorów szczecińskich klejnotów i strojów książąt pomorskich odkrytych w 1946 r. w krypcie zamkowej, które w 1950 r. zostały przewiezione do Muzeum Narodowego w Warszawie. W latach dziewięćdziesiątych wróciła, także z Muzeum Narodowego w Warszawie, słynna kolekcja replik rzeźby antycznej, zwana kolekcją Dohrnów.

Był inicjatorem polsko-niemieckiej wymiany szczecińskich zabytków archeologicznych z terenu przedwojennego Pomorza, o którą starania podjął już w 1962 r. W latach 90., wraz z partnerami ze strony niemieckiej, doprowadził do skierowania projektu na drogę negocjacji dyplomatycznych i wspierał jego realizację aż do zakończenia w 2009 r.¹¹ Zabiegał również o odzyskanie portretu księcia Filipa I autorstwa Lucasa Cranacha Młodszeo, który nabył wiedeński antykwariat Dorotheum w 1994 r. *ze źródeł rosyjskich*, a który następnie pojawił się na aukcji w Zurychu w 1999 r., skąd udało się go wykupić¹².

¹¹ K. Kowalski, W. Filipowiak, *Dawne zbiory archeologiczne Muzeum Narodowego w Szczecinie / The Former Archaeological Collections of the National Museum in Szczecin*, w: *ZAGINIONE – OCAŁONE. Szczecińska kolekcja starożytności pomorskich / LOST – SAVED. The Pomeranian Antiquities Collection of Szczecin*, red. K. Kowalski K., D. Kozłowska, Szczecin 2012, s. 9–34.

¹² B. Steinborn, *Odzyskany portret księcia pomorskiego Filipa I*, w: *Instantia...*, s. 471–475.



Powrót do szczecińskiego muzeum portretu księcia Filipa I pędzla Łukasza Cranacha Młodszego, w 1999 r. Z archiwum rodziny Filipowiaków

Z jego inicjatywy w 1990 r. postawiono u wylotu Trasy Zamkowej w Szczecinie pomnik – tzw. Maszt Maciejewicza, który upamiętniał postać kapitana żeglugi wielkiej Konstantego Maciejewicza i historię statku s/s „Kapitan K. Maciejewicz”.

Jako muzealnik był kreatorem wielu wystaw stałych i czasowych o różnorodnej tematyce, które prezentowała szczecińska placówka muzealna. Część z nich miała bezpośredni związek z jego badaniami naukowych, jak choćby ekspozycja objazdowa „Wolin-Jomsborg Emporium handlowe epoki wikingów w Polsce” (Wolin-Jomsborg En Vikingetilds-Handelsby i Polen), która na początku lat 90. XX w. odwiedziła kilka muzeów europejskich, czy „Niani – stolica dawnego Mali w świetle źródeł archeologicznych” zorganizowanej w 1999 roku w Muzeum Narodowym Gwinei (Musée National de Sandervalia) w Konakry.

Założył muzealny Rocznik Naukowy „Materiały Zachodniopomorskie” (pierwotnie „Materiały Zachodnio-pomorskie”, aktualnie wydawany w Nowej Serii), którego redaktorem był w latach 1955–2000. Pod jego redakcją ukazało się czterdzieści sześć tomów czasopisma. Był także animatorem rozwoju muzealnictwa i rozbudowy sieci muzeów na Pomorzu. Wspierał odbudowę regionalnych placówek (np. muzea w Koszalinie i Stargardzie) i powoływanie nowych. Na kanwie inicjowanych przez niego badań archeologicznych powstały muzea w Wolinie, Kamieniu Pomorskim czy Cedyni. Był pomysłodawcą

skansenu archeologicznego w Wolinie. W 1981 r. z ramienia UNESCO przebywał w Mongolii w charakterze eksperta wspomagającego powstanie i organizację archeologiczno-etnograficznej placówki muzealnej w Ułan Bator¹³.



Ekspert UNESCO Władysław Filipowiak w Mongolii w 1981 r.
Z archiwum rodziny Filipowiaków

Od 1952 r. Władysław Filipowiak był związany z ochroną zabytków sprawując z ramienia Ministerstwa Kultury i Sztuki obowiązki konserwatora zabytków archeologicznych w województwach północno-zachodniej Polski – poznańskim, szczecińskim i koszalińskim¹⁴. W latach 1955–1964 jako dyrektor Muzeum Pomorza Zachodniego honorowo pełnił funkcję konserwatora w województwie szczecińskim, a w latach 1968–1999 zarządzeniem Ministra Kultury i Sztuki kierowanej przez niego placówce muzealnej powierzone były zadania konserwatora zabytków archeologicznych.

Także w 1952 r. podjął, w powiązaniu z działalnością w zakresie ochrony konserwatorskiej, badania archeologiczne w Wolinie, które od następnego

¹³ W. Filipowiak, *Creation of an Archaeological and Ethnographical Museum in Ulan Bator*, Report prepared for the Government of Mongolia by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), Paris 1981; <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000047052>, dostęp – 20.08.2022.

¹⁴ Na temat konserwatorskiej działalności W. Filipowiaka zob.: M. Sajkowska, E. Stanecka, *Profesor Władysław Filipowiak a konserwatorstwo archeologiczne*, w: *Instantia...*, s. 487–496.

roku prowadził już w ramach programu Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego. Przez kolejne dziesięciolecia kontynuował wykopaliska planowe i ratunkowe jako kierownik wolińskiej Stacji Archeologicznej Instytutu Historii i Kultury Materialnej (później Pracowni Archeologicznej Instytutu Archeologii i Etnologii) Polskiej Akademii Nauk, aż do lat 1999–2002, gdy sprawował pieczę nad badaniami związanymi z budową obwodnicy Wolina i przeprawy przez Dziwnę. Po zakończeniu tych wykopalisk podjął się kierowania projektem badawczym, w którym miały zostać podsumowane wyniki dotychczasowych badań archeologicznych i analiz specjalistycznych przeprowadzonych od połowy XX w. w Wolinie.

Władysław Filipowiak w badaniach naukowych kierował się zawsze wszechstronnym wykorzystaniem źródeł, co procentowało zastosowaniem szeregu nowatorskich analiz specjalistycznych (fizyko-chemicznych, przyrodniczych). W prospekcji archeologicznej wykorzystywał także dane etnograficzne, jak choćby zasób tradycyjnych nazw miejscowych i terenowych. Należał do prekursorów morskich badań podwodnych w archeologii polskiej, które zapoczątkował w Wolinie w 1953 r. z użyciem ekwipunku płetwonurka, a rok wcześniej prowadząc badania reliktyw portu pod ke-sonem. W 1993 r. został ustanowiony Rzecznikiem Ministerstwa Kultury i Sztuki w zakresie badań archeologicznych wczesnego średniowiecza w Polsce północnej i badań podwodnych. Jeszcze w 2009 r. sprawował nadzór merytoryczny nad prospekcją podwodną w rejonie Wolina, którą przeprowadzono po przypadkowym odkryciu wczesnośredniowiecznej broni w Dziwnie. Zajął się także badaniami reliktyw infrastruktury portowej, szkutnictwa i żeglugi na Bałtyku ukierunkowując je w stronę studiów obejmujących różne aspekty gospodarki i handlu morskiego we wczesnym średniowieczu. Zaprocentowało to polsko-duńskim projektem badawczym dotyczącym dziejów żeglugi słowiańskiej. Jego wsparcie merytoryczne wykorzystywano w rekonstrukcjach muzealnych i historycznych, jak choćby przy budowie zwodowanej w 1994 r. repliki statku słowiańskiego „Starigard” (projekt Stiftung Oldenburger Wall).

Od 1973 r. był wykładowcą akademickim w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Szczecinie, w 1984 r. włączonej w skład powstającego Uniwersytetu Szczecińskiego, którego utworzenie wspierał, i gdzie przez kolejne lata prowadził zajęcia ze studentami. Gościnnie wykładał także w wielu europejskich ośrodkach (Reykjavik, Bratysława, Oslo, Lund, Sztokholm, Kopenhaga, Amsterdam, Berlin, Kilonia).

W trakcie długoletniej pracy udzielał się w licznych organizacjach oraz towarzystwach naukowych polskich i zagranicznych, w tym m. in.:

Szczecińskiego Towarzystwa Naukowego (członek-założyciel oraz członek honorowy), Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego (prezes Oddziału), Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich (członek honorowy), Stowarzyszenia Konserwatorów Polskich, Polskiego Towarzystwa Afrykanistycznego (członek honorowy), PKN ICOM, Union International des Sciences Prehistoriques et Protohistoriques w Gandawie (członek-przedstawiciel), Internationale Institute of Conservation Historic and Artistic Works w Londynie oraz Deutsches Archäologisches Institut w Berlinie (członek-korrespondent). Był także przewodniczącym Komisji Kultury Urzędu Miejskiego w Szczecinie, członkiem Społecznego Komitetu Odbudowy Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie oraz członkiem Komitetu Organizacji Uniwersytetu w Szczecinie. Zasiadał również w licznych komisjach, komitetach i radach naukowych: Radzie Naukowej Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, Sekcji Nauk Społecznych Komitetu Badań Morza PAN, Komisji Archeologicznej PAN, Komitecie Polskim Międzynarodowej Rady Zabytków i Zespołów Zabytkowych (ICOMOS), Komitecie Nauk Orientalistycznych PAN, Radzie Archeologicznej przy Ministerstwie Kultury i Sztuki, Radzie Naukowej Zakładu Krajów Pozaeuropejskich PAN, Komitecie Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN.

Długoletnia i efektywna działalność naukowa, muzealnicza, konserwatorska i dydaktyczna profesora była kilkakrotnie honorowana uroczystościami i jubileuszowymi wydawnictwami. Z inicjatywy Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich Oddziału w Szczecinie w siedemdziesiątą piątą rocznicę jego urodzin została wydana Księga Jubileuszowa, w której obok podsumowania dorobku, zamieszczono zbiór kilkudziesięciu artykułów przygotowanych przez przyjaciół, kolegów, współpracowników i uczniów¹⁵. Osiedmdziesiąta rocznica urodzin została uczczona życzeniami od uczestników i gości w trakcie prowadzonej przez jubilata konferencji naukowej „Przejawy kultu na Pomorzu w średniowieczu. Wybrane zagadnienia w świetle wykopalisk” zorganizowanej przez Muzeum Narodowe w Szczecinie i Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu¹⁶. Na osiedmdziesiątą piątą rocznicę urodzin przygotowano dedykowany profesorowi tom „Materiałów Zachodniopomorskich” zawierający listy gratulacyjne dyrektorów Instytutu

¹⁵ *Instantia est mater doctrinae. Księga jubileuszowa prof. dr. hab. Władysława Filipowiaka*, red. E. Wilgocki, M. Dworaczyk, K. Kowalski, A. Porzeziński, S. Słowiński, Szczecin 2001.

¹⁶ K. Kowalski, *Władysław Filipowiak*, http://pomoranica.pl/wiki/W%C5%82ady-s%C5%82aw_Filipowiak, dostęp – 20.08.2022.

Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk oraz Muzeum Narodowego w Szczecinie¹⁷.

Władysław Filipowiak był również wielokrotnie nagradzany oraz honorowany odznaczeniami państwowymi, regionalnymi i branżowymi za wybitne zasługi w nauce, kulturze i ochronie dziedzictwa narodowego¹⁸, a jego dorobek w dziedzinie badania historii i rozwoju kultury na Pomorzu Zachodnim został doceniony przez samorządy, które nadały mu tytuły Honorowego Obywatela Gminy Cedynia i Gminy Wolin¹⁹.

Osiągnięciami profesora w każdej ze sfer aktywności zawodowej można by z powodzeniem wypełnić osobny, bogaty życiorys. Natomiast całościowe spojrzenie na jego działania ukazuje szczególną umiejętność

¹⁷ A. Buko, *List gratulacyjny Dyrektora Instytutu Archeologii i Etnologii PAN*, „Materiały Zachodniopomorskie” Nowa Seria 2009/2010, t. VI/VII, z. 1 Archeologia, s. 9–10; L. Karwowski, *List gratulacyjny Dyrektora Muzeum Narodowego w Szczecinie*, tamże, s. 11–13.

¹⁸ W układzie chronologicznych są to: złota Odznaka Honorowa „Gryf Pomorski” (1959); Złoty Krzyż Zasługi (1963); nagroda Ministra Kultury i Sztuki III stopnia (1967); Medal i Odznaka 1000-lecia Państwa Polskiego (1967); złota odznaka „Za opiekę nad zabytkami” (1968); medal „Zasłużony dla archeologii polskiej” (1968); brązowy medal „Za wkład w obronność kraju” (1970); Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1973); Srebrny Krzyż Zasługi (1975); Medal XXX-lecia PRL (1975); Medal z okazji XXX-lecia Szczecińskiego Towarzystwa Naukowego (1977); Srebrna Odznaka „Zasłużony Pracownik Morza” (1979); Medal z okazji XXX-lecia IHKM PAN (1981); Medal „Aspera ad astra” Instytutu Anthropos (Úvod Anthropos) w Brnie (1981); Medal Komisji Edukacji Narodowej (1983); Nagroda Wojewódzka za redakcję I tomu „Dziejów Szczecina” (1983); Medal XL-lecia PRL (1985); Odznaka Honorowa „Za zasługi dla Oświaty” (1987); Dyplom Ministerstwa Spraw Zagranicznych „Za wybitne zasługi w propagowaniu kultury polskiej za granicą” (1987); Nagroda Specjalna „Grand Prix” Ministra Kultury i Sztuki (1995); Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (2000, wręczony 2001) – za wybitne zasługi dla rozwoju muzealnictwa; nagroda im. Józefa Kostrzewskiego Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich (2002); nagroda „Pomerania Nostra” (2009) – przyznawana wspólnie przez uniwersytety w Szczecinie i Greifswaldzie, redakcje gazet „Nordkurier” i „Kurier Szczeciński” oraz miasta Szczecin i Greifswald za szczególne zasługi dla Pomorza Zachodniego i Pomorza Przedniego; Medal za Zasługi dla Miasta Szczecina (2011); medal z okazji 90-lecia państwowej służby konserwatorstwa archeologicznego w Polsce wybitny przez Państwowe Muzeum Archeologiczne (2011); medal „Lux et Laus” (2013) – przyznawany przez Stały Komitet Mediewistów Polskich za znaczenie i skalę odkryć, nowatorstwo w metodach prac wykopaliskowych w trakcie badań Wolina, Pomorza Zachodniego i Afryki Zachodniej, a także za zaangażowanie w ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie szczecińskich instytucji naukowych i muzealnych.

¹⁹ Tytuły nadane uchwałami: Nr XIV/120/2012 Rady Miejskiej w Cedyni w dniu 30 marca 2012 r. i Nr XLVII/552/13 na XLVII Sesji Rady Miejskiej w Wolinie w dniu 29 października 2013 r.



Na Rugii. W tle Kap Arkona, 2003 r. Fot. z archiwum rodziny Filipowiaków

wielowymiarowego kształtowania tożsamości regionalnej Pomorza Zachodniego w sytuacji, w jakiej obszar ten zaczął funkcjonować po II wojnie światowej. Potrzeba oswojenia przeszłości i budowy przyszłości tego regionu państwa polskiego, który objął większość terenu wschodniej części niemieckiej prowincji Pomorze (niem. Provinz Pommern) i północno-wschodnie ziemie niemieckiej prowincji Brandenburgia (niem. Provinz Brandenburg) były wówczas palącymi problemami. W zakres specyfiki Pomorza Zachodniego wchodził szereg uwarunkowań społeczno-politycznych, w tym m.in.: brak pewności w kwestii trwałości przynależności państwowej, brak integracji i identyfikacji z regionem nowych mieszkańców, wśród których odczuwalny był niedostatek elit intelektualnych, a także konieczność zabezpieczenia, zainwentaryzowania i zagospodarowania mienia poniemieckiego. W pełni zrozumiały był fakt, że budowa tożsamości zachodniopomorskiej obejmowała zarówno związki z Polską, jak i osvajanie miejscowego krajobrazu historyczno-kulturowego. Całokształt aktywności zawodowej Władysława Filipowiaka znacząco oddziaływał na przyswajanie i rozwój podwalin wiedzy

o historii i kulturze regionu oraz na kreację instytucji zajmujących się tworzeniem tej wiedzy, jej prezentacją i nauczaniem o niej. Z pewnością duży wpływ na taką postawę miał fakt, że dzieciństwo i wczesną młodość spędził w regionie przygranicznym o zawiłych dziejach. Na Pomorze przyjechał jako młody człowiek, ale z bagażem doświadczeń związanych z zaangażowaniem w kampanię o polskość Zaolzia.

Profesor zmarł 31 marca 2014 r. Został pochowany 4 kwietnia 2014 r. na Cmentarzu Centralnym w Szczecinie. Praktycznie do ostatnich chwil kontaktował się z osobami, z którymi współpracował, rozmawiał, dopytywał, analizował i komentował wydarzenia związane z Pomorzem. W życiu zawodowym czuł się człowiekiem spełnionym, choć opowiadał o tym przewrotnie: *sporo udało się dokonać, można było więcej i lepiej, ale ciało już mdłe.*

O AUTORACH

Dr Wojciech Filipowiak – archeolog i historyk, adiunkt w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN, pracuje w Pracowni Archeologicznej przy Ośrodku Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich IAE PAN w Wolinie. Specjalizuje się w okresie wczesnego średniowiecza, korabnictwie, zagadnieniach związanych z urbanizacją. Uczestnik badań archeologicznych w Polsce, Hiszpanii i Maroku.

Krzysztof Kowalski – archeolog i muzeolog, kustosz zbiorów archeologicznych w Muzeum Narodowym w Szczecinie. Główne zainteresowania badawcze koncentruje na młodszej epoce kamienia oraz dziejach odkryć i zbiorów prehistorycznych na Pomorzu Zachodnim.
